

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ГУРТІЄВА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.132: 174

ЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Спеціальність: 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
АЛЕНІН Юрій Павлович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член -кореспондент Академії правових наук України
ВАРФОЛОМЕЄВА Тетяна Вікторівна,
ректор Академії адвокатури України;

кандидат юридичних наук, доцент
СМОКОВ Сергій Михайлович,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального процесу

Захист відбудеться 5 липня 2008 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий 4 червня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.П. Музиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Дослідження етичних основ діяльності слідчого обумовлено завданнями науки кримінально-процесуального права та слідчої практики щодо реформування кримінально-процесуального законодавства, правозастосовної діяльності слідчого з характерною для України орієнтацією на моральнісні цінності людини, міжнародні стандарти ведення кримінального судочинства. Етичним вимогам повинні відповідати як кримінально-процесуальне законодавство, так і правозастосовна діяльність слідчого, оскільки вона пов'язана з можливістю обмеження прав людини (права на свободу та особисту недоторканність та ін.).

Проблеми реалізації етичних основ у діяльності слідчого привертала увагу вчених протягом тривалого часу. Окремі їх аспекти розглядали ще на початку ХХ ст. у своїх працях відомі вчені: Л.Є. Владимиров, І.О. Ільїн, А.Ф. Коні, В.С. Соловйов, І.Я. Фойницький та ін.

За радянського періоду при тоталітарному режимі теоретичні розробки слідчої етики були перервані, але в 70-х - 80-х роках ХХ ст. знову стали об'єктом наукового дослідження в монографіях Л.Ю. Ароцкера, Г.Ф. Горського, Л.Д. Кокорєва, Д.П. Котова, В.В. Леоненка, С.Г. Любічева, М.С. Строговича, О.Р. Ратінова, в дисертаціях В.А. Бабіч, І.В. Дражиної, Ю.М. Захаріна, В.І. Комісарова, Г.І. Пічкальової. Питання щодо поняття та предмета слідчої етики, моральних основ кримінально-процесуальної діяльності, проведення слідчих дій, тактичних прийомів розслідування, внутрішнього переконання слідчого, його моральних якостей та інші аспекти етичних основ діяльності слідчого було розглянуто в наукових працях В.Г. Асташенкова, І.Є. Биховського, Ю.М. Грошевого, В.Н. Звонкова, Л.М. Карнеєвої, О.О. Коновалової, О.М. Ларіна, Г.М. Резника, М.О. Селіванова та інших вчених.

Слід зазначити, що окремі положення слідчої етики ґрунтувалися на позиціях позитивізму, критерії моральності визначалися класовою позицією (А.Д. Бойков, І.І. Карпець) та відповідністю принципам Морального кодексу будівника комунізму (Г.Ф. Горський, Л.Д. Кокорєв, Д.П. Котов), а не моральнісними цінностями людини. Тому зміна нормативно-ціннісної орієнтації та пріоритетів у науці, виходячи із сучасної правової ідеології української держави, передбачає перегляд системи поглядів на відповідні основні положення слідчої етики.

Крім того, за радянського періоду деякі вчені (С.Г. Любічев, М.С. Строгович, І.Ф. Пантелєєв) заперечували наявність конфліктних ситуацій в діяльності слідчого та протидії слідству з боку зацікавлених осіб, у зв'язку з чим ряд криміналістичних рекомендацій, спрямованих на подолання протидії слідству, були безпідставно знехтувані.

У пострадянський та сучасний періоди суттєвий внесок у розробку питань реалізації етичних основ діяльності слідчого зробили як українські вчені: Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, П.Д. Біленчук, В.Г. Гончаренко,

Ю.М. Грошевий, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, О.В. Мельник, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, Б.Г. Розовський, С.М. Смоков, С.М. Стахівський, І.В. Строков, В.Т. Тертишник, Ю.М. Черноус та ін., так і вчені країн СНД: І.А. Антонов, Р.С. Белкін, В.М. Бібіло, Г.Д. Дубов, О.С. Кобліков, В.І. Комісаров, Т.М. Москалькова, І.Л. Петрухін, М.І. Порубов, Ю.Г. Торбін, С.А. Шейфер, М.П. Яблоков та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, сучасний стан розробки теорії слідчої етики ще не відповідає потребам практики, спостерігається фрагментарність, дискусійність та невизначеність її основних положень (наприклад, про поняття, природу, предмет слідчої етики). Простежується також недостатність належного забезпечення моральнісних цінностей людини як в національному кримінально-процесуальному законодавстві, яке регулює діяльність слідчого, так і в практиці його застосування. Тому, з огляду на підготовку проекту КПК України, проблемні питання реалізації етичних основ діяльності слідчого набувають особливої актуальності та вимагають комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом наукових досліджень Одеської національної юридичної академії (далі - ОНЮА) за темою «Правові проблеми становлення та розвитку сучасної української держави» (державний реєстраційний номер 0101U001195) на 2001-2005 рр. і «Традиції та новації в сучасній українській державності та правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006-2010 рр., а також планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу ОНЮА за темою «Проблеми ефективності кримінально-процесуального законодавства у сфері боротьби зі злочинністю та охорони прав особистості в умовах формування правової держави» на 2001-2005 рр. та на 2006-2010 рр.

Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Одеської державної юридичної академії (протокол №1 від 20 вересня 1999 р.), уточнена рішенням вченої ради ОНЮА (протокол № 2 від 26 вересня 2006 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у формулюванні сучасних теоретичних положень щодо етичних основ діяльності слідчого та практичних рекомендацій їх реалізації у правотворчому та правозастосовному аспектах відповідно до міжнародних стандартів провадження по кримінальній справі.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі основні завдання:

розкрити загальні особливості кримінально-процесуальної діяльності слідчого в аспекті дослідження слідчої етики;

визначити поняття, природу та предмет теорії слідчої етики, позначити перспективи її подальшого розвитку;

визначити поняття, зміст та структуру етичних основ діяльності слідчого;

встановити специфіку взаємодії етичних основ і норм кримінально-процесуального права в діяльності слідчого;

з позиції аксіологічного підходу та порівняльно-правового аналізу визначити достатність правового забезпечення моральнісних цінностей особи на досудових стадіях кримінального процесу відповідно до вимог норм міжнародного права та позначити напрями удосконалення механізму їх правового забезпечення;

визначити морально-правові критерії підстав, умов і меж можливого обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність при проведенні слідчих дій, застосуванні запобіжних заходів (зокрема затримання);

визначити систему морально-правових критеріїв допустимості застосування тактичних прийомів проведення допиту (зокрема тих, які засновані на психологічному впливові).

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають на досудових стадіях кримінального процесу у зв'язку з діяльністю слідчого щодо порушення та розслідування кримінальної справи.

Предметом дослідження є етичні основи діяльності слідчого щодо порушення та розслідування кримінальної справи.

Методи дослідження. Для забезпечення достовірності наукових результатів у дисертації використано комплекс сучасних філософських, загальнонаукових і спеціальних методів.

Вихідним підґрунтям дослідження є діалектичний метод пізнання, застосування якого дозволило подати проблеми, що розглядаються в дисертації, у єдності їх соціального змісту та юридичної форми, відмінності та взаємодії.

Системно-структурний метод використовувався для дослідження загальних особливостей кримінально-процесуальної діяльності слідчого та системи елементів, що входять до її змісту (підрозділ 1.1); для встановлення предмета слідчої етики та структурних елементів етичних основ діяльності слідчого (підрозділ 1.2). Логіко-семантичний метод знадобився для уточнення понять «етика», «мораль», «моральність» при формулюванні поняття етичних основ діяльності слідчого (підрозділ 1.2). Історико-порівняльний метод застосовувався при аналізі концепцій моралі та моральності; при аналізі поглядів науковців щодо поняття судової та слідчої етики, їх предмета у різні історичні періоди (підрозділ 1.2). Дедуктивний метод був необхідний для запозичення теоретичних положень про поняття, природу та предмет судової етики при дослідженні поняття, природи та предмета слідчої етики (підрозділ 1.2). Формально-логічний метод допоміг визначити інтегральну природу слідчої етики, її предмета (підрозділ 1.2). Аксіологічний метод використовувався при аналізі поняття, змісту моральнісних цінностей особи (гідність, честь, приватне життя, особиста та сімейна таємниця та ін.), визначенні змісту етичного критерію кримінально-процесуального законодавства (підрозділ 2.1), аналізі стану правового забезпечення моральнісних цінностей особи на стадії порушення кримінальної справи (підрозділ 2.2), при провадженні слідчих дій (підрозділ 2.3), застосуванні затримання (підрозділ 2.4), при визначенні морально-правових критеріїв тактичних прийомів провадження слідчих дій (підрозділ 3.2).

Порівняльно-правовий метод був необхідний для встановлення достатності належного забезпечення моральнісних цінностей особи при провадженні слідчих дій, застосуванні затримання в нормах КПК України та їх відповідності до положень міжнародно-правових актів та КПК країн СНД (Російської Федерації, республік Беларусь і Казахстан) з метою використання позитивного досвіду зарубіжних країн та узгодження кримінально-процесуального законодавства України з міжнародно-правовими стандартами (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4). За допомогою логіко-нормативного методу сформульовано пропозиції щодо доповнення КПК України (підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2).

Використано також такі соціологічні методи як аналіз документів (судові рішення та ухвали Європейського Суду з прав людини, матеріали 187 кримінальних справ), анкетування та опитування 200 слідчих прокуратури та органів внутрішніх справ України, 100 адвокатів, 50 викладачів ОНЮА, 100 студентів ОНЮА; статистичні методи (групування, зведення, аналіз кількісних показників) — для обґрунтування висновків за результатами узагальнення матеріалів кримінальних справ та опитування респондентів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших в Україні сучасних комплексних досліджень етичних основ діяльності слідчого щодо порушення та розслідування кримінальної справи, яке відображає етико — правову та системно-структурну характеристику діяльності слідчого.

Сформульовано низку теоретичних висновків та пропозицій, що мають наукову новизну та виносяться на захист:

уперше:

обґрунтовано висновок про інтегральну природу теорії слідчої етики та комплексний, етико — правовий характер її предмета;

запропоновано до змісту етичних основ діяльності слідчого відносити явища моральнісного та морального характеру, які є взаємопов'язаними між собою, але не тотожними;

визначено поняття етичних основ діяльності слідчого як системи загальноприйнятих моральнісних цінностей (життя, свобода, честь, гідність кожної людини), принципів (гуманізм, справедливість) та заснованих на них моральних норм, моральних установок слідчого, які у своїй сукупності разом із нормами кримінально-процесуального права регулюють його діяльність щодо порушення та розслідування кримінальної справи;

запропоновано до структури етичних основ діяльності слідчого відносити такі елементи: 1) морально-правову свідомість слідчого; 2) моральнісно-правовий аспект мети, засобів, результату діяльності слідчого; 3) етико — правовий аспект процесу діяльності слідчого;

для забезпечення охорони прав і законних інтересів допитуваної особи, гідного з нею поводження під час проведення слідчої дії, а також гарантування допустимості та достовірності доказів, запропоновано нормативно закріпити

обов'язковість для слідчого задоволення клопотання допитуваної особи про фіксацію слідчої дії технічними засобами;

удосконалено:

теоретичне поняття кримінально-процесуальної діяльності слідчого з точки зору системно-структурного підходу;

теоретичне визначення поняття та предмета слідчої етики з позиції діалектики взаємодії загальноприйнятих моральнісних цінностей, норм моралі та норм кримінально-процесуального права у правотворчому та правозастосовному аспектах;

класифікацію тактичних прийомів проведення слідчих дій вербального характеру щодо їх відповідності моральним та правовим вимогам;

набуло подальшого розвитку:

характеристика співвідношення норм кримінально-процесуального права та етичних основ діяльності слідчого з позиції єдності, відмінності, взаємодії як у правотворчому, так і в правозастосовному аспектах;

теоретичні положення про морально-правові критерії підстав і умов обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність при проведенні слідчих дій, застосуванні затримання;

аналіз стану правового забезпечення моральнісних цінностей особи на стадії порушення кримінальної справи, при проведенні слідчих дій, застосуванні затримання з точки зору аксіологічного підходу та внесення пропозицій щодо його вдосконалення;

аналіз стану реалізації етичних основ діяльності слідчого у правозастосовній діяльності слідчого.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що викладений дисертантом матеріал, наведені висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

правотворчій діяльності - для вдосконалення положень чинного КПК України, при розробці Проекту КПК України в частині регулювання діяльності слідчого;

науково-дослідній сфері — для подальших наукових розробок теорії слідчої етики;

правозастосовній діяльності - для вдосконалення організаційно-тактичних засад порушення та розслідування кримінальної справи, взаємодії слідчого із суб'єктами досудового провадження (акт впровадження від 14 грудня 2007 р.);

навчальному процесі — при викладанні курсів «Кримінальний процес», «Криміналістика» (акт впровадження від 30 листопада 2007 р.), при розробці навчально-методичної літератури.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на: звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів ОНЮА (м. Одеса, 2001-2005 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Питання реформування кримінального судочинства України» (м. Донецьк, 25.11.2005 р.); IV всеукраїнській науковій конференції

молодих науковців, аспірантів і студентів «Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави», присвяченій пам'яті видатних учених — юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова (м. Одеса, 10-11.11.2006 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Другі Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 24-25.11.2006 р.); II всеукраїнському «Круглому столі» «Актуальні проблеми філософії права (аксіологічний аспект)» (м. Одеса, 12-13.10.2007 р.); регіональній науково-практичній конференції «Верховенство права у правозастосовній діяльності», присвяченій 15-й річниці Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 12-13.10.2007 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи», присвяченій ювілею доктора юридичних наук, професора М.В. Салтевського (м. Харків, 9-10.11.2007 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені в 11 публікаціях, 7 із яких опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, що поєднують дев'ять підрозділів, висновків, трьох додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 209 сторінок, із них основного тексту -173 сторінки, додатків - 12 сторінок, список використаних джерел, що містить 265 найменувань, - 24 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь її наукової розробки, визначені зв'язок роботи з науковими програмами та планами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію результатів положень дисертації та публікації.

Перший розділ «Поняття, сутність та значення етичних основ діяльності слідчого» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню сучасного стану наукової розробки проблеми етичних основ діяльності слідчого, формулюванню загальних понять теми.

У **підрозділі 1.1. «Загальні особливості кримінально-процесуальної діяльності слідчого в аспекті дослідження слідчої етики»** на підставі аналізу наукових досліджень та результатів анкетування 450 респондентів обґрунтовано висновок про необхідність подальшого дослідження етичних основ діяльності слідчого в сучасний період, оскільки існують проблемні ситуації теоретичного та практичного характеру зазначеної проблеми. Це підтвердило 52 % слідчих прокуратури та ОВС України, 90% адвокатів, 100% викладачів ОНЮА, 92% студентів ОНЮА.

Визначено теоретичні і методологічні передумови, на підставі яких досліджено особливості правового та етичного характеру, що властиві діяльності слідчого. Комплексний підхід при дослідженні етичних основ діяльності слідчого зумовив застосування діяльнісного, системно-структурного, функціонального та аксіологічного методів.

Надано загальну характеристику властивостей кримінально-процесуальної діяльності слідчого та елементів її структури (суб'єкт, мета, засіб, результат, форма процесу діяльності), на підставі чого уточнено поняття кримінально-процесуальної діяльності слідчого. Її запропоновано розуміти як сукупність рішень, що приймає, та дій, що вчиняє слідчий у встановленій кримінально-процесуальним законодавством процесуальній формі щодо порушення та розслідування кримінальної справи, які спрямовані на забезпечення завдань кримінального судочинства в цілому (ст. 2 КПК України) та досудового провадження, зокрема.

У підрозділі 1.2. «Сучасний стан розробки загальних теоретичних положень слідчої етики та перспективи їх подальшого розвитку» на підставі аналізу історичних етапів виникнення, розвитку та становлення теорії слідчої етики у вітчизняній науці систематизовано підходи до визначення поняття, природи та предмета слідчої етики, надано їхню характеристику та обґрунтовано авторське бачення цих понять.

Теорія слідчої етики виникла в результаті міжнаукової інтеграції на стикові етичних, правових (зокрема кримінально-процесуальних, кримінально-правових) та криміналістичних знань, тому її природа та предмет мають комплексний, етико-правовий характер.

Запропоновано поняття слідчої етики розглядати як вчення про реалізацію загальних моральніших цінностей, принципів, норм моралі в діяльності посадової особи, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа на досудових стадіях кримінального процесу, яка спрямована на забезпечення завдань кримінального судочинства в цілому (ст. 2 КПК України) та досудового провадження, зокрема, а також у кримінально-процесуальному законодавстві, що її регулює.

Предмет слідчої етики складають як відносини та ситуації, що виникають при провадженні по кримінальній справі на досудових стадіях, які або не передбачені чинним законодавством, або такі, стосовно яких закон дозволяє посадовій особі, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа на досудових стадіях, певний вибір поведінки (Ю. М. Грошевий, В. Т. Нор), так і саме кримінально-процесуальне законодавство з точки зору достатності правового забезпечення моральнісних цінностей людини та суспільства.

Зазначено, що до змісту предмета теорії слідчої етики входять етичні основи діяльності слідчого.

На підставі наукових досліджень українських (В.А. Бачинін, О.І. Некрасов), російських (Г.В. Дубов, В.С. Нерсисянц) та зарубіжних (Георг В.Г. Гегель, Денніс Лойд, Лон Л. Фуллер) вчених зроблено висновок щодо доцільності розмежування

понять моралі та моральності, які є взаємопов'язаними між собою, але не тотожними. Моральність має об'єктивний характер, виражає загальноприйняті цінності, ідеали (справедливість, гуманізм), а мораль має суб'єктивний характер, міститься у свідомості людини (зокрема слідчого), виражає її внутрішню свободу, тому зміст етичних основ діяльності слідчого складають явища як моральнісного, так і морального характеру.

Етичні основи діяльності слідчого - це система загальноприйнятих моральнісних цінностей (життя, свобода, честь, гідність людини), принципів (гуманізм, справедливість) та заснованих на них моральних норм, моральних установок слідчого, які у своїй сукупності разом із нормами кримінально-процесуального права регулюють його діяльність щодо порушення та розслідування кримінальної справи.

Враховуючи, що для правової та етичної систем характерною є структурна єдність, яка включає діяльність, відносини, свідомість та норми, що їх регулюють, а також, що структуру людської діяльності складають мета, засіб, результат та форма самого процесу діяльності, до структури етичних основ діяльності слідчого запропоновано відносити такі елементи: 1) морально-правову свідомість слідчого; 2) моральнісно-правовий аспект мети, засобів, результату діяльності слідчого; 3) етико — правовий аспект процесу діяльності слідчого, який включає систему кримінально-процесуальних та моральних відносин слідчого із суб'єктами кримінального процесу, а також норми кримінально-процесуального права, моральнісні принципи, що регулюють ці відносини.

Зазначено, що в розвитку досліджень теорії слідчої етики перспективними є аксіологічний та деонтологічний напрями, оскільки діалектична взаємодія моральнісних цінностей, норм моралі та норм кримінально-процесуального права обумовлює їх дослідження як у правотворчому, так і в правозастосовному аспектах.

У *підрозділі 1.3. «Взаємодія етичних основ і норм кримінально-процесуального права в діяльності слідчого»* надана характеристика співвідношення норм кримінально-процесуального права та етичних основ діяльності слідчого з позицій єдності, відмінності, взаємодії як у правотворчому, так і в правозастосовному аспектах.

Норми кримінально-процесуального права створюються, змінюються з урахуванням моральнісних цінностей, пануючих у суспільстві та сприймаються як формально визнана міра справедливості, гуманізму. Оскільки моральнісні цінності складають основу норм кримінально-процесуального права, забезпечуються ними, це дозволяє говорити про моральнісні начала в кримінально-процесуальному праві та в законодавстві. Крім того, законодавець застосовує етичні категорії (честь, гідність, справедливість) у нормах кримінально-процесуального права.

Взаємодія норм кримінально-процесуального права та етичних основ у правозастосовній діяльності слідчого виявляється при: оцінці суспільних відносин, які склалися на певному етапі провадження по кримінальній справі, та з'ясуванні

змісту норм кримінально-процесуального права, які їх регулюють; оцінці доказів за внутрішнім переконанням; виборі процесуального рішення, яке необхідно прийняти по кримінальній справі в конкретній ситуації за наявності у слідчого дискреційних повноважень; виборі та застосуванні тактичних прийомів розслідування, а також у поведінці слідчого, його ставленні до свого процесуального обов'язку, до суб'єктів кримінального процесу.

Аналіз взаємодії норм кримінально-процесуального права та етичних основ діяльності слідчого дозволяє зробити висновок, що вони є гарантіями реалізації одна одної та забезпечення належного регулювання суспільних відносин на досудових стадіях кримінального процесу.

Другий розділ «Забезпечення моральнісних цінностей особи в кримінально-процесуальному законодавстві України, яке регулює діяльність слідчого» складається з чотирьох підрозділів, в яких аналізується достатність правового забезпечення моральнісних цінностей особи на досудових стадіях кримінального процесу.

У підрозділі 2.1. «Сутність моральнісних цінностей особи на досудових стадіях кримінального процесу» на підставі аксіологічного підходу та аналізу практики Європейської комісії та Європейського Суду з прав людини розглянуто поняття таких моральнісних цінностей особи як честь, гідність, приватне життя, особиста та сімейна таємниця.

Поділяється позиція вчених (А.Ф. Коні, В.С. Соловйов), що зміст етичного критерію кримінально-процесуального законодавства складають моральнісні цінності особи та суспільства, їх розумне співвідношення. Обмеження суб'єктивних прав людини (права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, особистого та сімейного життя, таємницю листування тощо) є можливими тільки на підставі та в порядку, передбаченими законом, має бути мінімальним і достатньо необхідним у демократичному суспільстві (ст.ст. 8-10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.11.1950 р.).

Визначено напрями вдосконалення механізму правового забезпечення моральнісних цінностей особи на досудових стадіях кримінального процесу:

1) законодавча деталізація процедури проведення процесуальних (у т. ч. слідчих) дій, які мають примусовий характер і пов'язані з втручанням у приватне життя людини (шляхом чіткого визначення підстав, умов і меж можливих обмежень);

2) розширення обсягу процесуальних прав учасників досудового провадження для захисту їх законних інтересів; 3) встановлення санкцій за невиконання обов'язку посадової особи, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа, забезпечення прав осіб, які беруть участь у справі.

У підрозділі 2,2. «Правове забезпечення моральнісних цінностей особи на стадії порушення кримінальної справи» досліджено окремі морально-правові проблеми реалізації моральнісних цінностей особи, яка постраждала від злочину, та особи, щодо якої порушена кримінальна справа.

Поділяється точка зору вчених (М.І. Гошовський, В.С. Зеленецький, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко) щодо необхідності у КПК України детального врегулювання порядку прийому заяви про злочин, розширення процесуальних прав особи, яка постраждала від злочину. Зокрема надання їй права на: отримання документа про прийняття заяви про злочин із зазначенням дати, часу та особи, яка прийняла заяву; оскарження відмови у прийнятті та реєстрації заяви про злочин; надання доказів, які підтверджують обставини, що викладені в заяві; заявлення клопотання про проведення процесуальних дій щодо перевірки її заяви про злочин; можливість мати представника.

Поділяється думка вчених (М.П. Давидов, В.Я. Дорохов, М.М. Михеєнко) про те, що особа, щодо якої порушено кримінальну справу, повинна набувати процесуального статусу підозрюваного, у зв'язку з чим пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 43-1 КПК України.

У **підрозділі 2.3. «Правове забезпечення моральнісних цінностей учасників слідчих дій»** підтримується пропозиція вчених (Ю.П. Аленін, А.Я. Дубинський, Ю.М. Черноус та ін.) про доцільність визначення у ст. 32 КПК України поняття терміна «слідча дія» та наведення їх переліку.

На підставі аналізу діючого КПК України визначено підстави, умови та межі можливого обмеження права на недоторканність особистості учасників слідчої дії. Зокрема, до морально-правових умов провадження слідчих дій належать вимоги закону про: 1) провадження обшуку, виїмки, допиту обвинуваченого у денний час, крім виняткових випадків (ч. 2 ст. 143, ст. 180 КПК); 2) уникнення пошкоджень дверей, замків та інших предметів, що не викликаються необхідністю, при проведенні обшуку, виїмки (ч. 2 ст. 183 КПК); 3) недопустимість дій, що принижують гідність особи або небезпечні для її здоров'я (ч. 3 ст. 193, ч. 2 ст. 194 КПК); 4) нерозголошення обставин особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні, виявлених при проведенні окремих слідчих дій, зокрема при провадженні обшуку і виїмки (ст. 185 КПК); 5) заборону домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів (ч. 3 ст. 22 КПК).

Однак КПК України зобов'язує посадових осіб, у провадженні яких знаходиться кримінальна справа, дотримуватися зазначених умов лише при проведенні окремих слідчих дій. Запропоновано поширити сферу дії цих морально-правових умов «втручання» в особисте життя громадян на всі слідчі (у т. ч. процесуальні) дії в цілому, як це зроблено, наприклад, у ст. 14 «Повага до прав, свобод і гідності особи» Модельного КПК країн СНД, а також в ч. 2 ст. 10 Проекту КПК України 2005 р. (реєстр. № 3456-Д), ст. 11 Проекту КПК України 2007 р. (реєстр. № 1233).

Аналіз положень ст.ст. 27, 28 Конституції України та Розділу II і III Особливої частини КК України, міжнародно-правових документів дозволяє

зробити висновок, що до незаконних заходів провадження слідчих дій слід віднести: а) вчинення протиправних діянь, передбачених КК України (зокрема, умисні тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості; побої, мордування; тортури) або вчинення інших насильницьких дій, що заподіяли фізичний (у т. ч. і психічний) біль (зокрема позбавлення сну, їжі, води, медичної допомоги, шумова дія); б) застосування психічного насильства: загрози застосування фізичного або психічного насильства щодо особи або її близьких; в) проведення наукових та інших дослідів, застосування гіпнозу, медикаментозних препаратів та інших методів, що не отримали офіційного визнання.

Всі докази, які отримані із застосуванням незаконних заходів розслідування, повинні бути визнані недопустимими, у зв'язку з чим необхідно закріпити у КПК України правила допустимості доказів.

З метою забезпечення моральнісних цінностей учасників слідчих дій (зокрема підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого) запропоновано закріпити у ч. 2 ст. 48 КПК України: право захисника, присутнього при провадженні слідчих дій, задавати питання підозрюваному, обвинуваченому, свідкові, потерпілому, експертові, спеціалістові. Це право знаходить своє закріплення лише у ч. 4 ст. 221 КПК України та може бути реалізованим тільки при проведенні додаткових слідчих дій. Необхідно також надати право захисникові вносити зауваження, правки та вимагати доповнення до протоколу слідчої дії. У ч. 3 ст. 49 КПК України закріпити право потерпілого та його представника брати участь у слідчих діях, які проводяться за їх клопотанням, а з дозволу слідчого - й в інших слідчих діях; знайомитись із постановою про призначення експертизи, задавати питання експертові, знайомитись із висновком експерта.

У **підрозділі 2.4. «Правове забезпечення моральнісних цінностей підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні запобіжних заходів»** визначено загальні морально-правові критерії застосування слідчим запобіжних заходів; проаналізовано відповідність національного законодавства до вимог міжнародних актів з прав людини щодо підстав, умов і меж можливого обмеження права на свободу підозрюваного, обвинуваченого при застосуванні до нього такого запобіжного заходу як затримання.

У ст. 32 КПК України пропонується надати визначення поняття «затримання» та «моменту фактичного затримання». Моментом, з якого має обчислюватися термін затримання, слід вважати момент фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Крім складання протоколу затримання, у КПК України слід передбачити також винесення мотивованої постанови про проведення затримання підозрюваного, обвинуваченого, оскільки застосування цього запобіжного заходу пов'язано з обмеженням права людини на свободу та особисту недоторканність.

Закріпити у КПК України положення про те, що в ситуації, коли підозра у вчиненні злочину не підтвердилася (п. 1 ч. 6 ст. 106 КПК), на прохання затриманої

особи необхідно видати їй письмове повідомлення, яке підтверджувало би цей факт, а за клопотанням особи - направити це повідомлення за місцем її роботи або навчання. Якщо факт затримання особи було розголошено у засобах масової інформації, необхідно публічно оголосити, що підозра у вчиненні особою злочину не підтвердилась.

Третій розділ «Реалізація етичних основ у правозастосовній діяльності слідчого» складається з двох підрозділів, в яких досліджено окремі проблеми реалізації етичних основ у кримінально-процесуальних відносинах слідчого із суб'єктами кримінального процесу на досудових стадіях.

У *підрозділі 3.1. «Етичні основи кримінально-процесуальних відносин слідчого із суб'єктами кримінального процесу на досудових стадіях»* на підставі аналізу наукових досліджень (Ю.П. Аленін, О.В. Баулін, Н.С. Карпов, Л.М. Лобойко, М.А. Погорецький) та результатів анкетування 200 слідчих ОВС України та прокуратури звертається увага на існування конфліктних ситуацій, конфліктів у правовідносинах слідчого з деякими суб'єктами досудового провадження: начальником слідчого підрозділу (45 %), прокурором (25 %), органом дізнання (55 %); учасниками кримінального процесу (60 %), зокрема з потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим та їх захисниками. Надається класифікація та характеристика цих конфліктних ситуацій та конфліктів.

Слід погодитися з думкою вчених (О.В. Баулін, Н.С. Карпов, С.А. Шейфер), які зазначають важливість формування таких необхідних умов якісного розслідування, як принциповість слідчого та його психологічна стійкість до будь-якого неправомірного стороннього впливу. Разом із тим, це не виключає необхідності подальшого вдосконалення правових гарантій процесуальної самостійності слідчого.

Зроблено висновок, що у більшості конфліктних ситуацій у правовідносинах слідчого із учасниками досудового слідства переважає антагоністична модель взаємодії, яка має негативно-деструктивний характер. Зокрема, спостерігається прагнення суб'єктів до взаємозаперечення і боротьби, ухилення від дотримання як правових, так і моральних норм. Характерними стилями поведінки реагування на конфліктні ситуації для слідчих є суперництво (36,9 %), співробітництво (30,8 %), ухилення (13 %), компроміс (10,3 %), пристосування (9 %).

Підтримується позиція вчених (О.В. Кришевич, В.В. Назаров) про те, що попередження, усунення конфліктної ситуації, розв'язання конфлікту антагоністичного типу є професійним обов'язком слідчого. Необхідно дотримуватися антагональної моделі морально-правових відносин. Для цього від суб'єктів досудового провадження потрібні відповідний рівень моральної та правової культури, вміння втілювати свої інтереси у правову форму, дотримання як своїх процесуальних обов'язків, так і певної етичної дистанції у тоні, стилі спілкування, поведінці. До запобігання конфліктної ситуації та конфліктів при провадженні по кримінальній справі також можна віднести морально-правовий

обов'язок слідчого своєчасного визнання процесуального статусу учасників кримінального процесу, роз'яснення та забезпечення їх прав.

Доводиться необхідність вручення учасникам кримінального процесу окремого документа з переліком їх прав та обов'язків із роз'ясненням їхнього змісту. Гарантією реалізації цієї вимоги є право учасників кримінального процесу (за винятком захисника) заявити клопотання про надання документа з переліком їх прав та обов'язків, а також право на оскарження прокуророві факту ненадання відповідного документа.

У *підрозділі 3.2. «Етичні основи провадження слідчих дій»* досліджено морально-правові вимоги провадження слідчих дій, зокрема морально-правові критерії часу та місця проведення слідчих дій, допустимості застосування тактичних прийомів вербальних слідчих дій.

Звертається увага на необхідність встановлення системи гарантій правильного тлумачення та належного застосування норм кримінально-процесуального права, які містять оціночні поняття, що дозволить не припустити переростання допустимого розсуду слідчого на свавілля. Пропонується у КПК України навести типовий перелік «виняткових», «невідкладних випадків», коли можна проводити слідчу дію в нічний час. Зокрема, коли особа бажає дати показання в нічний час, про що заявляє клопотання; коли провадження слідчої дії може сприяти порятунку життя людини, запобіганню (або припиненню) злочину, знищенню майна, втрати можливих доказів.

Доводиться необхідність закріплення в КПК України часу, протягом якого може проводитися слідча дія вербального характеру. У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція законодавця Російської Федерації (ст. 187, ч. 1 ст. 425 КПК), республік Беларусь (ч. 2 ст. 215 КПК) і Казахстан (ч. 3 ст. 212 КПК).

На підставі аналізу та характеристики тактичних прийомів провадження вербальних слідчих дій запропоновано їх класифікацію з точки зору відповідності моральним і правовим вимогам: 1 група - ті, що відповідають і нормам КПК, і нормам слідчої етики; 2 група - ті, що формально відповідають нормам КПК, але з погляду слідчої етики є недопустимими; 3 група - ті, що не відповідають ані вимогам КПК, ані нормам слідчої етики.

Узагальнення поглядів вчених (В.Г. Гончаренко, Г.Ф. Горський, Л.Д. Кокорєв, Д.П. Котов, В.О. Коновалова, О.Р. Ратінов та ін.) дало можливість зробити висновок, що психологічний вплив при провадженні слідчих дій вербального характеру є допустимим, якщо він спрямований на отримання показань, не принижує честі та гідності допитуваної особи, не містить загрози життю та здоров'ю допитуваної особи або інших осіб, не спрямований на самообмову або обмову іншої особи; якщо при його застосуванні допитувана особа має здатність приймати рішення, робити висновки на свій розсуд, існує право вибору варіанта поведінки, зміст показань допитуваній особі не нав'язується та не навіюється, її процесуальні права та законні інтереси не обмежуються.

Обґрунтовано допустимість застосування таких тактичних прийомів як:

створення у підозрюваного, обвинуваченого перебільшеного (або зменшеного) уявлення про обсяг наявних у слідчого доказів; приховання намірів слідчого щодо мети, обставин допиту (принцип «зміщення акцентів»); спонукання допитуваного до певних дій, які, будучи підконтрольними слідчому, допоможуть знайти заховані об'єкти; використання психологічного реагенту (таким реагентом може бути також об'єкт, аналогічний тому, який має відношення до справи). Цю точку зору поділяють 86 % респондентів.

До тактичних прийомів, які формально відповідають нормам КПК, але з погляду слідчої етики є недопустимими, належать: використання слабких місць психіки допитуваного, його негативних моральних якостей (підвищеної запальності, пихатості, жадібності, безпринципності, відчуття помсти, ревнощів та ін.), неосвіченості, забобонів допитуваної особи, недоречні та грубі жарти. Цю позицію поділяють 48 % респондентів.

Докази, які отримані відповідно до закону, але з порушенням норм моралі, можуть бути визнані допустимими. Проте порушення слідчим моральних норм поглиблює конфлікт з учасником слідчої дії, може призвести до слідчих помилок, що істотно підриває авторитет правоохоронних органів, зменшує доказову силу фактичних даних.

До тактичних прийомів, які не відповідають ані нормам КПК, ані нормам слідчої етики, необхідно, в першу чергу, віднести ситуації, коли слідчий порушує норми кримінально-процесуального законодавства, зокрема ч. 3 ст. 22, ч. 6 ст. 143, ч. 4 ст. 167, ч. 2 ст. 171 КПК України. Фактичні дані, які отримані із застосуванням незаконних заходів, є недопустимими доказами.

З метою забезпечення моральних умов проведення слідчої дії запропоновано закріпити у КПК України право учасника слідчої дії заявляти клопотання про її фіксацію технічними засобами. При цьому, якщо таке клопотання заявлене, воно повинне бути обов'язковим для особи, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа. Це клопотання, з одного боку, спрямоване на забезпечення честі та гідності учасника слідчої дії, її прав та законних інтересів, з іншого - дозволить попередити необґрунтоване обвинувачення у бік слідчого про застосування незаконних прийомів проведення слідчої дії та забезпечить допустимість доказів.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, яка полягає у комплексному дослідженні поняття, змісту етичних основ діяльності слідчого, їх реалізації у правотворчому та правозастосовному аспектах. До найбільш вагомих наукових результатів роботи належать: 1. Обґрунтування, що теорія слідчої етики є одним із комплексних вчень, яке виникло в результаті міжнаукової інтеграції на стикові етичних та правових (зокрема кримінально-правових, кримінально-процесуальних), а також криміналістичних

знань, має комплексний, етико — правовий характер природи та предмета.

2. Предмет слідчої етики включає як відносини та ситуації, що виникають при провадженні по кримінальній справі на досудових стадіях, які або не передбачені чинним законодавством, або такі, стосовно яких закон дозволяє слідчому, органу дізнання певний вибір поведінки, так і саме кримінально-процесуальне законодавство з точки зору достатності правового забезпечення моральнісних цінностей людини та суспільства, відповідності нормам моралі, а також тактичні прийоми розслідування з точки зору відповідності моральнісним принципам.

3. Етичні основи діяльності слідчого - це система загальноприйнятих моральнісних цінностей (життя, свобода, честь, гідність людини), принципів (гуманізм, справедливість) та заснованих на них моральних норм, моральних установок слідчого, які у своїй сукупності разом із нормами кримінально - процесуального права регулюють його діяльність щодо порушення та розслідування кримінальної справи.

4. Структуру етичних основ діяльності слідчого складають такі елементи: 1) морально-правова свідомість слідчого; 2) моральнісно-правовий аспект мети, засобів, результату діяльності слідчого; 3) етико — правовий аспект процесу діяльності слідчого, який включає систему кримінально-процесуальних та моральних відносин слідчого із суб'єктами кримінального процесу, а також норми кримінально - процесуального права, моральні норми, моральнісні принципи, що регулюють ці відносини.

5. У розвитку досліджень теорії слідчої етики перспективними є Аксіологічний та деонтологічний напрями, оскільки діалектична взаємодія моральнісних цінностей, норм моралі та норм кримінально-процесуального права обумовлює їх дослідження як у правотворчому, так і в правозастосовному аспектах.

6. Вдосконалення механізму правового забезпечення моральнісних цінностей суспільства та особи на досудових стадіях кримінального процесу повинне здійснюватися по декількох напрямках: 1) законодавча деталізація процедури проведення процесуальних (у т. ч. слідчих) дій, які мають примусовий характер і пов'язані з втручанням у приватне життя людини (шляхом чіткого визначення підстав, умов і меж можливих обмежень суб'єктивних прав особи при проведенні цих дій); 2) розширення обсягу процесуальних прав учасників кримінального процесу для захисту їх законних інтересів; 3) встановлення санкцій за невиконання обов'язку посадової особи, у провадженні якої знаходиться кримінальна справа, забезпечення прав осіб, які беруть участь у справі.

Найбільш важливими пропозиціями щодо внесення змін та доповнень до чинного кримінально-процесуального законодавства України є:

1. З метою забезпечення моральних умов проведення вербальної слідчої дії та допустимості доказів закріпити у КПК України право учасника слідчої дії на заявлення клопотання про її фіксацію технічними засобами. Якщо таке клопотання заявлене, воно повинне бути обов'язковим для особи, в провадженні якої

знаходиться кримінальна справа.

2. Закріпити поняття «затримання» та «момент фактичного затримання» у ст. 32 КПК України: «затримання підозрюваного - тимчасовий запобіжний захід, який застосовується органом дізнання, дізнавачем, слідчим, прокурором на термін не більш 72 годин з моменту фактичного затримання особи по підозрі у вчиненні злочину»; «момент фактичного затримання - момент проведення в порядку, встановленому цим Кодексом, фактичного позбавлення свободи пересування особи, яка підозрюється у вчиненні злочину».

3. Крім складання протоколу затримання, у КПК України слід передбачити також винесення мотивованої постанови про проведення затримання підозрюваного, обвинуваченого, оскільки застосування цього запобіжного заходу пов'язано з обмеженням права людини на свободу та особисту недоторканність.

4. У КПК України закріпити положення про те, що в ситуації, коли підозра у вчиненні злочину не підтвердилася, на прохання затриманої особи необхідно видати їй документ, який підтверджував би цей факт, а за клопотанням особи, направити такий документ за місцем її роботи або навчання. Якщо факт затримання особи було розголошено у засобах масової інформації, необхідно публічно оголосити, що підозра особи у вчиненні злочину не підтвердилась.

5. Сформулювати загальну норму про: проведення слідчих дій у денний час, крім невідкладних випадків, а також коли КПК передбачає інше; недопустимість вчинення дій, що принижують честь та гідність особи або небезпечні для її здоров'я; нерозголошення обставин особистого життя, що виявлені при проведенні процесуальних та слідчих дій, у зв'язку з чим зобов'язати слідчого (дізнавача) відбирати про це підписку в осіб, що брали участь у їх проведенні; недопустимість домагатись показань осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів.

6. У ч. 2 ст. 48 КПК України закріпити право захисника, присутнього при допиті, а також при проведенні інших слідчих дій, передбачених КПК, через слідчого задавати питання підозрюваному, обвинуваченому, свідкові, потерпілому, експертові, спеціалістові. Це право знаходить своє закріплення в ч. 4 ст. 221 КПК України та може бути реалізованим тільки у разі проведення додаткових слідчих дій.

7. У ч. 3 ст. 49 КПК України закріпити право потерпілого та його представника брати участь у слідчих діях, які проводяться за їх клопотанням, а з дозволу слідчого - і в інших слідчих діях; задавати питання підозрюваному, обвинуваченому, свідкові, експертові, спеціалістові; ознайомлюватися з постановою про призначення експертизи та з висновком експерта.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гуртиева Л.Н. Морально-правовий аспект взаимоотношений следователя и обвиняемого //Актуальні проблеми держави та права: 36. наук, праць. - Вип. 10. -

Одеса: Юрид. л-ра, 2001. - С 132-138.

2. Гуртієва Л.М. Слідча етика: постановка та дослідження проблеми в Україні //Питання реформування кримінального судочинства: Матер, міжнар. наук.-практ. конф. - Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2005. – С. 199-205.

3. Гуртієва Л.Н. Природа следственной этики: взаимосвязь этических и правовых норм в деятельности следователя //Актуальні проблеми держави і права:

36. наук, праць. - Вип. 27 /Редкол. С.В. Ківалов (голов, ред.) та ін. - Одеса: Юрид. л-ра, 2006. – С. 25-30.

4. Гуртієва Л.М. Забезпечення моральних цінностей особистості в кримінально-процесуальному законодавстві України при проведенні слідчих дій //Адвокат. - 2006,- № 8 (71).-С. 15-18.

5. Гуртієва Л.М. Морально-правові критерії допустимості застосування тактичних прийомів допиту підозрюваного, обвинуваченого //Вісник прокуратури. - 2006. - № 11 (65). – С. 76-81.

6. Гуртієва Л.М. Морально-правові критерії допустимості застосування затримання підозрюваного //Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: 36. наук. статей. - Вип. 18. - Івано-Франківськ, 2007. – С. 212-219.

7. Гуртієва Л.Н. Некоторые проблемы правового обеспечения нравственных ценностей личности в стадии возбуждения уголовного дела // Право ХХІ століття: становлення та перспективи розвитку: 36. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. «Другі Прибузькі юридичні читання» /За ред. В.І. Терентьева, О.В. Козаченка. - Миколаїв, 2006. – С. 331-333.

8. Гуртієва Л.Н. Структура этических основ деятельности следователя //Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: Матер. IV всеукр. наук. конф. правників-початківців, присвяченої пам'яті видатних учених — юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копейчикова /Відп. ред. Ю.М. Оборотов. - Одеса: Юрид. л-ра, 2006. – С. 39-43.

9. Гуртієва Л.М. Сучасний стан розробки загальних теоретичних положень слідчої етики та перспективи їх подальшого розвитку //Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи: Матер, міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 9-10 листопада 2007 р. - Харків: ХНУВС, 2007. – С. 81-88.

10. Гуртієва Л.М. Поняття етичних основ діяльності слідчого //Актуальні проблеми політики: 36. наук. праць /Голов, ред. С.В. Ківалов; Відп. за вип. Л.І. Кормич. - Одеса: ПП «Фенікс», 2007. - Вип. 32. – С. 167-173.

11. Гуртієва Л.М. Загальні особливості кримінально-процесуальної діяльності слідчого в аспекті дослідження проблем слідчої етики //Актуальні проблеми політики: 36. наук. праць /Голов, ред. С.В. Ківалов; Відп. за вип. Л.І. Кормич. - Одеса: ПП «Фенікс», 2008. - Вип. 33. – С. 453-457.

АНОТАЦІЯ

Гуртієва Л. М. Етичні основи діяльності слідчого. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. - Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

Дисертація є комплексним дослідженням, в якому розглянуто теоретичні та практичні проблеми етичних основ діяльності слідчого щодо порушення та розслідування кримінальної справи.

Визначено поняття, природу та предмет теорії слідчої етики, а також поняття, зміст та структуру етичних основ діяльності слідчого. Встановлено специфіку взаємодії етичних основ і норм кримінально-процесуального права у правотворчому та правозастосовному аспектах щодо діяльності слідчого.

З позиції аксіологічного підходу та порівняльно-правового аналізу досліджено достатність правового забезпечення моральнісних цінностей особи на досудових стадіях кримінального процесу відповідно до вимог норм міжнародного права та визначено напрями удосконалення механізму їх правового забезпечення. Визначено морально-правові критерії підстав, умов та меж можливого обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність при проведенні слідчих дій та застосуванні запобіжних заходів, зокрема затримання. Визначено систему морально-правових критеріїв допустимості застосування тактичних прийомів проведення слідчих дій вербального характеру. Внесено науково обґрунтовані пропозиції, які спрямовані на вдосконалення чинного законодавства і розробку нового КПК України.

Ключові слова: етичні основи діяльності слідчого, слідча етика, моральнісні цінності людини, слідчі дії, морально-правова свідомість слідчого.

АННОТАЦИЯ

Гуртиева Л.Н. Этические основы деятельности следователя. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. — Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2008.

Диссертация является комплексным исследованием теоретических и практических проблем этических основ деятельности следователя при возбуждении и расследовании уголовного дела.

Проанализированы и систематизированы научные подходы к определению понятия, природы и предмета теории следственной этики, а также сформулировано понятие этических основ деятельности следователя, раскрыты их содержание и структура.

Обосновывается вывод об интегральной природе теории следственной этики и комплексном, этико-правовом характере ее предмета. Следственная этика определяется как учение о реализации нравственных ценностей, принципов, норм морали в деятельности должностных лиц, в производстве которых находится

уголовное дело на досудебных стадиях, которая направлена на обеспечение задач уголовного судопроизводства (ст. 2 УПК Украины) и досудебного производства, в частности, а также в уголовно-процессуальном законодательстве, которое регулирует эту деятельность.

Обосновывается вывод, что в содержание этических основ деятельности следователя входят явления нравственного и морального характера, которые взаимосвязаны между собой, но не тождественны. Нравственность имеет объективный характер, выражает общепринятые ценности (жизнь, свобода, достоинство, честь человека), идеалы справедливости и гуманизма. Мораль имеет субъективный характер, выражает внутреннюю свободу следователя и самосознательную мотивацию правил морального поведения и моральных оценок, выступает в качестве внутреннего регулятора поведения индивида.

Понятие этических основ деятельности следователя определяется как система общепринятых нравственных ценностей, принципов и основанных на них норм морали, которые в своей совокупности вместе с нормами уголовно-процессуального права регулируют деятельность следователя.

Структура этических основ деятельности следователя состоит из таких элементов как: 1) морально-правовое сознание следователя; 2) нравственно-правовой аспект цели, средств, результата деятельности следователя; 3) этико-правовой аспект процесса деятельности, который включает систему уголовно-процессуальных и моральных отношений следователя с субъектами уголовного процесса, а также нормы уголовно-процессуального права, нравственные принципы, нормы морали, которые регулируют эти отношения.

Проанализирована специфика взаимодействия этических основ и норм уголовно-процессуального права, которые регулируют деятельность следователя, как в правотворческом, так и в правоприменительном аспектах.

С позиции аксиологического подхода определены понятие, виды и содержание нравственных ценностей личности на досудебных стадиях уголовного процесса, а с позиции сравнительно-правового анализа исследована достаточность их правового обеспечения в нормах УПК Украины в соответствии с международными стандартами уголовного судопроизводства и нормами УПК Российской Федерации, республик Беларусь и Казахстан.

Определены морально-правовые критерии оснований, условий и пределов ограничения права на свободу и личную неприкосновенность при производстве следственных действий и применении задержания.

При анализе проблем реализации этических основ в правоприменительной деятельности следователя исследованы конфликтные ситуации в правоотношениях следователя с отдельными субъектами досудебного следствия (прокурором, начальником следственного отделения, участниками уголовного процесса), сформулированы предложения, направленные на их предотвращение.

Исследован морально-правовой аспект места и времени производства

следственных действий; допустимости применения тактических приемов производства следственных действий вербального характера, предложена их классификация (1 группа - соответствующие и нормам УПК и нормам следственной этики; 2 группа - формально соответствующие нормам УПК, но недопустимые с точки зрения следственной этики; 3 группа - не соответствующие ни нормам УПК, ни нормам следственной этики).

Внесены научно обоснованные предложения по усовершенствованию действующего уголовно-процессуального законодательства и разработке нового УПК Украины.

Ключевые слова: этические основы деятельности следователя, следственная этика, нравственные ценности человека, следственные действия, морально-правовое сознание следователя.

SUMMARY

Gurtieva L.N. Ethical principles of investigator's activity. - Manuscript.

Thesis for the Candidate of Law degree, specialty 12.00.09 - criminal procedure and criminalistics, forensic enquiry. - Odesa National Academy of Law, Odesa, 2008.

The thesis is a complex research of theoretical and practical problems of ethical principles investigator's activity dealing with the institution and investigation of criminal case.

Definition, nature and subject of the theory of investigative ethics as well as definition, contents and structure of investigator's activity ethical principles have been defined in work.

Such elements included into the structure of ethical principles of investigator's activity as moral and legal consciousness of investigator; moral and legal aspect of aim, means and result of investigator's activity; ethical and legal aspect of investigative practice have been studied.

According to the axiological approach, comparative and legal analysis of legal provision of person's moral values at the prejudicial stage of criminal procedure under the international legal norms has been researched and the directions of improving of the legal mechanism have been denoted.

Moral and legal criteria of reasons, conditions and borders of limitation of person's rights to liberty and personal privacy during investigation and preventive measures, specifically detention, have been determined. The system of moral and legal norms which are acceptable in tactical verbal methods of investigation has been determined here. Scientifically substantiated proposals directed to improve legislation in force and to elaborate new CPC of Ukraine have been proposed.

Key-words: ethical principles of investigator's activity, investigative ethics, person's moral values, investigation, legal consciousness of investigator.